

ליקוטי ופסקי הלכות "חוקי היום"

ותלמדם
"תקצי היום"
לעשות רצונך
בלבב שלם

שע"י "חדר הוראה"

שכונת מנחת יצחק פעיה"ק ירושלים תובב"א - בראשות הרב חיים אהרן בלייער שליט"א

344

פרשת ויצא תשפ"ה

דיני תפילת מעריב

נא לא לעיין בגליון
בשעת התפילה
וקריאת התורה

תקנת תפילה מעריב

תקנת מערב

- א. יעקב תיקנה. נחלקו תנאים ואמוראים מי תיקן תפילת ערבית. יש הסוברים שיעקב תיקנה כדכתיב בפרשה (פ ויצא כ"ה, י"א) "ויפגע במקום וילן שם" ואחד מהפירושים במילה "ויפגע" פירושו חז"ל שהוא לשון תפילה (גמ ברכות דף כ"ו ע"ב) ולמדנו שיעקב אבינו תיקן אז תפילת ערבית (רש"י עה"ת).
- ב. כנגד תמידין תקנום. ויש הסוברים שאנשי כנסת הגדולה תקנו תפילות כנגד תמידין (רש"י ברכות שם) שחרית כנגד תמיד של שחר, מנחה כנגד תמיד של בין הערבים, ומעריב כנגד אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב וקרבים והולכים כל הלילה (גמ' ברכות שם) ולכונן זמני התפילות נתקנו כנגד זמני הקרבת הקרבנות (או"ש פ"ג תפילה ה"ט).

רשות או חובה

- ג. נחלקו התנאים אם תפילת מעריב רשות או חובה (גמ' ברכות דף כ"ז ע"ב) וכמו כן נחלקו אב"י ורבא בזה, ונפסק הלכה כרבא דס"ל שתפילת ערבית רשות, ומ"מ נהגו כל ישראל בכל מקומות מושבותיהם להתפלל ערבית וקבלוה עליהם כתפילת חובה (רמב"ם פ"א תפלה ה"ו). ומשום שמעיקר הדין הרי הוא רשות יש כמה דינים היוצאים מזה.
- ד. חזרת הש"ץ. אין חזרת הש"ץ בתפילת ערבית משום שמאחר שעיקרו רשות לא חייבוהו לש"ץ להוציא כולם ידי חובתם, וזה שקיבלוהו כחובה אינו סיבה מספקת כדי להטריח את הציבור לחזרת הש"ץ (מ"ב סי' רל"ז סק"א).
- ה. נשים. משום כך גם נקטו הפוסקים שלגבי נשים הניחו על עיקר הדין שהוא רשות ולא קיבלו עליהם לחובה כלל להתפלל ערבית ורובן אינן מתפללות ערבית (מ"ב סי' ק"ו סק"ד).
- ו. סמיכת גאולה לתפילה. אע"פ שקבעוהו כחובה גמורה, מ"מ אינה כחובה גמורה לגבי הפסק בין גאולה לתפילה לדברים הצריכים לתפילה, לכן מותר להכריז 'עלה ויבוא' ועל הניסים' בין גאולה לתפילה אע"פ שאין מעכבים התפילה ואין חוזרים עליהם אם שכחום (שעה"צ סי' רל"ו סק"ד).

זמן תפילת ערבית

חכמים ור' יהודה

- ז. מבואר במשנה שסוף זמן תפילת מנחה הוא תחילת זמן ערבית, ורק שנחלקו התנאים מתי סוף זמן תפילת מנחה ותחילת זמן ערבית, ולמעשה לא נפסקה הלכה במחלוקת זו וכמו שיבואר.
- ח. חכמים. חכמים סוברים שזמן המנחה הוא עד הלילה ומחמירים להתפלל עכ"פ רק עד שהוא מתחיל להיות ספק לילה דהיינו בין השמשות, ומצאת החכמים ממש הוא זמן ערבית.
- ט. ר' יהודה. ור' יהודה סובר שזמן המנחה הוא עד פלג המנחה שהוא חצי הזמן בין זמן מנחה קטנה עד סוף היום, ומיד אחרי פלג המנחה מותר להתפלל ערבית וכמובן שקורא קר"ש אח"כ לאחר צאת הכוכבים כדי לקיים מצות קר"ש בזמנו בלילה (לקמן אות י"א).
- י. זמן פלג המנחה. ועוד נחלקו הפוסקים מתי הוא פלג המנחה. י"א שהוא שעה ורבע של שעות זמניות קודם השקיעה כש"ב השעות של היום מחולקים מהנץ עד השקיעה (לדעת הגר"א א"ח סי' תנ"ט), וי"א שהוא שעה ורבע של שעות זמניות קודם צאת הכוכבים כש"ב השעות מחולקים מעלות השחר עד צאת הכוכבים (סתימת השו"ע סי' רל"ג, וסי' תמ"ג).

נרבת ע"י ידידנו הנאמן רבי אברהם זאב בלייער שליט"א
לרגל אירוסיו בתו עב"ג הבח' החשוב גדלי'הו רומשטיין נ"י
מבחירי ישיבת בית מדרש עליון
בו הרה"ג ר' משה יחזקאל רומשטיין שליט"א

יא. קריאת שמע רק אחר צאת הכוכבים. ויש לציין שכל הנידון כאן הוא רק לענין זמן תפילת ערבית שהוא מדרבנן, אבל קריאת שמע שזמן קריאתה הוא אחר צאת הכוכבים והוא מן התורה, צריכים לוודא לקרוא רק אחרי צאת הכוכבים, כל אחד לפי שיטתו, אם כזמן הגאונים או כזמן ר"ת, ולכן אם התפלל ערבית לפני זמן צאת הכוכבים, צריך לחזור ולקרוא קר"ש בלי הברכות אחר צאת הכוכבים (שו"ע סי' רל"ה ס"א).

שלא יהיה תרתי דסתרי

יב. לקבוע מנהג. מאחר שלא נפסק הלכה כחכמים או כר' יהודה, רשאי כל אדם לבחור לנהוג כחכמים או כר' יהודה, אמנם בתנאי שיאחז במנהג אחד, ולכתחילה לתמיד (שו"ע סי' רל"ג ס"א), שאם ינהג כר' יהודה להתפלל ערבית מפלג המנחה, אזי יקפיד שלא יתפלל מנחה אחר פלג המנחה. ואם ינהג כחכמים להתפלל מנחה עד סוף היום בשקיעה, אזי יקפיד להתפלל ערבית רק אחר צאת הכוכבים.

יג. אבל אסור להתפלל מנחה אחר פלג המנחה כדעת חכמים, וערבית לפני צאת הכוכבים כר' יהודה שהרי זה תרתי דסתרי (שו"ע שם).

יד. כמו כן אם מתפלל מעריב קודם לילה אחר הפלג כר' יהודה, יזהר להתפלל מנחה דוקא לפני הפלג (שו"ע שם).

טו. כמו כן אם אדם התפלל מנחה לאחר השקיעה, יזהר להמתין להתפלל ערבית רק אחר צאת הכוכבים כדי שלא יהיה תרתי דסתרי.

טז. בשני ימים שונים. יש הסוברים שאפילו בשני ימים שונים לא יעשה יום אחד כחכמים ויום אחר כר' יהודה, כל שכן כשהוא ביום אחד שלא יעשה כן (מ"ב סק"ו), אבל יש מקילים וס"ל דדוקא ביום אחד לא יעשה תרתי דסתרי, אבל בשני ימים אחרים מותר דדומה הוא לדין של שני שבילין שכשבים לשאול בזה אחר זה לא הוי תרתי דסתרי (מחזיק ברכה להחיד"א סק"ב, תורת חיים סק"ד, קהילות יעקב ברכות סי' א) והרבה סומכים על זה.

יז. בדיעבד. אם בדיעבד התפלל באופן שהוא תרתי דסתרי אפילו באותו יום, אינו צריך לחזור ולהתפלל ויצא ידי חובתו (שו"ע שם).

יח. בשעת הדחק. במקומות שמתקבצים האנשים לתפילת מנחה ואם לא יתפללו מיד אח"כ תפילת ערבית יתבטל מנין למעריב לגמרי ולא יחזרו להתפלל כלל, בשעת הדחק כו' הקילו להם הפוסקים להתפלל מנחה וגם ערבית אחר הפלג (מ"ב סי' רל"ג סק"א), ומ"מ אם יכולים אז להקפיד שיהיה ערבית עכ"פ אחרי השקיעה עדיף טפי (מ"ב סי' רס"ז סק"ג), וכן יחזרו על קריאת שמע [וספירת העומר (עי' מש"כ גליון 132 אות י"ב)] אחר צאת הכוכבים.

יט. בליל שבת. אף אלו שנוהגים להקפיד להתפלל מעריב בחול אחרי צאת הכוכבים, מותרים להתפלל בליל שבת מבעוד יום אחרי פלג המנחה והטעם מאחר שהוא מצוה להוסיף מחול על הקודש ואם כבר קיבל עליו שבת, יכול לסמוך על דעת ר' יהודה דהוי לילה לענין תפילה (מג"א סי' רס"ז סק"א, מ"ב סק"ב), ואז יקפיד לכתחילה להתפלל מנחה לפני הפלג שלא יהיה תרתי דסתרי כנ"ל (ועי' מש"כ גליון 95 באריכות).

כ. ומ"מ בדיעבד אם איחר ולא הצליח להתפלל מנחה לפני הפלג, בשעת הדחק מותר עדיין להתפלל מנחה ומעריב אחר הפלג, שהרי מקילים בזה יותר בליל שבת קודש (דרך החיים הובא במ"ב שם), ומ"מ יעדיף להתפלל ערבית עכ"פ אחרי השקיעה (מ"ב וביאה"ל שם).

כא. נשים. נשים שטרודות בצרכי הבית נחשבות כדין שעת הדחק, ומותר להם להתפלל באופן שהוא תרתי דסתרי, כגון להתפלל מנחה ומעריב אחר הפלג קודם צאת הכוכבים (כ"פ החיים סי' רל"ג סק"ט).

סוף זמן תפילת ערבית

קריאת שמע

כב. לכתחילה צריך לקרות קריאת שמע מיד בצאת הכוכבים משום זריזין מקדימים למצוות, וחכמים תיקנו זמנה לכתחילה עד חצות הלילה (להרבה ראשונים, ע"י ביאה"ל ד"ה זמנה), ואם עבר ופשע ואיחר וקרא אחרי חצות עד קודם עלות השחר יצא ידי חובתו (ש"ע סי' רל"ה ס"ג), ואם לא קרא מחמת אונס כגון חולה או שיכור, יצא ידי חובתו גם אם קרא עד הנץ החמה (ש"ע ס"ד).

ערבית

כג. לכתחילה עד חצות. נחלקו הפוסקים אם זמן לכתחילה עד חצות נאמר גם לגבי תפילת ערבית. יש הסוברים שזה רק לגבי קר"ש (כ"ל אות כ"ב) אבל תפילה לכתחילה זמנה כל הלילה עד עלות השחר (אורח נאמן סי' ק"ח סק"ז, קצוה"ש סי' כ"ז סק"ג, פמ"ג סי' ק"ח משב"ז סק"ג), ויש הסוברים שגם תפילת ערבית לכתחילה יש להתפלל לפני חצות (ערוה"ש סי"ב).

כד. עד עלות השחר. תפילת שמונה עשרה יכול להתפלל רק עד עלות השחר, אבל לאחמ"כ אין להתפלל שמונה עשרה שהרי תפילת ערבית נתקנה רק בשביל לילה ואחר עמוד השחר הוא יום לכל דבר (מ"ב סי' רל"ה סק"ד).

כה. אונס. מי שנאנס ומתפלל ואומר קר"ש אחר עמוד השחר קודם הנץ (אות כ"ב), יאמר ברכות קר"ש וקר"ש, אבל לא יאמר ברכת 'השכיבנו' דכיון שעלה עמוד השחר אינו זמן שכיבה (ש"ע שם ס"ד), וכמו כן לא יאמר 'ברוך ה' לעולם', וגם לא יתפלל שמונה עשרה כנ"ל (מ"ב סק"ד).

איסור אכילה לפני מעריב

קריאת שמע

כו. להתחיל סעודה. אסור להתחיל לאכול סעודה חצי שעה [משעות זמניות (מ"ב סי' רל"ב סק"ז)] סמוך לזמן קריאת שמע של ערבית (ש"ע סי' רל"ה ס"ב) דהיינו צאת הכוכבים (מ"ב סק"ט), והטעם שמא ימשך בסעודתו וישכח לקרוא קר"ש, ובא"י שזמן צאת הכוכבים לדעת הגאונים הוא כעשרים דקות אחרי השקיעה, אסור להתחיל כבר כ 10 דקות לפני השקיעה.

כז. ואם התחיל. אם בטעות התחיל הסעודה אחר שהגיע זמן קר"ש או תוך חצי שעה קודם לזמן קר"ש, מפסיק סעודתו כשהגיע זמן צאת הכוכבים וקורא קר"ש שהוא מן התורה, אבל בלא ברכותיה משום שהם רק מדרבנן, וגומר סעודתו ואח"כ מתפלל ערבית עם ברכות קר"ש (ש"ע סי' רל"ה ס"ב).

כח. התחיל בהיתר. ואם התחיל בהיתר דהיינו קודם החצי שעה, אינו צריך להפסיק, כל זמן שיש לו שהות לקרוא קר"ש לאחר סעודתו (מ"ב שם סק"א).

ערבית

כט. להתחיל. גם תפילת ערבית, לכתחילה אין להתחיל לאכול סעודה תוך חצי שעה לפני צאת הכוכבים, בין סעודה גדולה כגון סעודת נישואין ובין סעודה קטנה כגון ארוחות ערב בבית או סעודת שבת (מ"ב סק"ז).

ל. ואם התחיל. ואם התחיל את הסעודה תוך הזמן, אינו צריך להפסיק את הסעודה להתפלל, כל שיש שהות להתפלל אח"כ, שהלא תפילה הוא מדרבנן (ש"ע ומ"ב שם).

טעימה לבד

לא. טעימה לבד מותרת גם כשהגיע זמן של קר"ש של ערבית, וטעימה המותרת היא אכילת פת עד שיעור כביצה (מ"ב שם סק"ז), פת הבא בכיסנין עד שיעור כביצה (שעה"צ סי' רפ"ז סק"ז, מ"ב סי' תרל"ט סק"ז), או תבשיל העשוי מחמשת מיני דגן אפילו בכמות מרובה אך בלי לקבוע עליו סעודה, ומיני פירות ומיני מתיקה אפילו בכמות מרובה (מ"ב סי' רל"ב סק"ד), וגם יכול לשתות הרבה כל שאינה שתייה המשכרת (מ"ב שם סק"ה).

העמדת שומר

לב. אם ממנה אדם, שהגיע לבר-מצוה (ערוה"ש סי' ער"ה ס"ה) שאינו מן המסובים, שיזכרנו להתפלל לאחר הסעודה, מותר לו להתחיל לאכול אע"פ שכבר הגיע זמן התפילה (מ"ב סי' רל"ה סק"ז), וכן אם התחיל באיסור ואז ממנה שומר מותר להמשיך סעודתו (הגר"ח קניבסק, אשי ישראל פכ"ז הע"א).

לג. ואם כמה בני אדם לא התפללו ויושבים לאכול עכ"פ בסעודה קטנה, אפשר למנות אחד את השני לשומר, משום שהרבים יזכירו אחד לשני שרבים מדכרי אהודי (מ"ב בהקדמה לסי' תרס"ט, א"א בוטשאטש סוף סי' רל"ב).

לד. שומר ע"י הטלפון. מותר לכוון שיעור מעורר כגון את הטלפון שיצלצל כמו תזכורת להתפלל ודינו כשומר, אבל בהישמע הצלצול צריך מיד להפסיק ולהתפלל ולא לדחותו לזמן אחר (הגרש"א, שבות יצחק ח"ב פכ"ג אות ג).

לה. מנין קבוע. מבואר בפוסקים שאם יש לאדם מנין קבוע להתפלל ערבית וכך הוא סדר יומו בדרך כלל, אפשר להקל ומותר לו לאכול לפני כן וסומכים על כך שינהג כמנהגו ולא יבוא לשכוח להתפלל וזמן הקבוע יהיה לו כשומר (ע"פ ערוה"ש סק"ז, שעה"צ סק"ט, שו"ת אג"מ ח"ד סי' צ"ט, שש"כ פניו הע"י ב"ב בשם הגרש"א).

לו. וכמו כן, אפילו אם אין לו מנין קבוע מסויים, אבל יודע שבזמן מסויים תמיד הולך לשיטבלאך להתפלל, כגון אחרי סדר ג' בערב הולך לתפילת ערבית, יש לו להקל ולסמוך שלא ישכח וישנה מסדרו יום יום (פוסקים).

ברוך ה' לעולם

תקנת אמירת 'ברוך ה' לעולם'

לא. בימים הראשונים היו בתי כנסיות שלהם בשדות והיו יראים להתאחר שם בשדות עד זמן תפילת ערבית, ותקנו לומר פסוקים אלו שיש בהם י"ח אזכרות של שם השם כנגד ובמקום י"ח ברכות שיש בתפילת שמונה עשרה של ערבית ואח"כ אמרו קדיש, ועתה שחזרו להתפלל ערבית בבתי כנסיות לא נתבטל מנהג הראשון (טור סי' רל"ו, מ"ב שם סק"ה).

לב. אין להפסיק בין גאולה לתפילה. אין להפסיק בין גאולה לתפילה של ערבית דהיינו בין גאל ישראל לשמונה עשרה, וברכת 'השכיבנו' לא הוי הפסק משום שהוא מעין גאולה, ובני חו"ל שאומרים 'ברוך ה' לעולם וכו', אין להפסיק בין 'ראו עינינו וכו' לשמו"ע, כי גם בערבית יש להסמיך גאולה לתפילה (ש"ע סי' רל"ו ס"ג), אבל עצם אמירת 'ברוך ה' לעולם' אינה מהווה הפסק כי 'גאולה אריכתא היא' (מ"ב סק"ז), וכן מה שאומרים 'ושמרו' בליל שבת בין גאולה לתפילה לא הוי הפסק כי הוא מעין גאולה שאלמלי שמרו ישראל שני שבתות מיד נגאלים (טור סי' רס"ז), וכמו כן מותר להכריז 'עלה ויבוא' וכדומה (כ"ל אות ו').

לט. בני א"י וחול. כיום, מנהג הספרדים לא לאומרו כלל (כנה"ג בהג"ב, כף החיים סק"ב), ומנהג א"י לא לאומרו כלל גם בני אשכנז (סי' א"י להגר"מ"ט סי' א'), ומנהג בני אשכנז בחול לאומרו, ובמוצאי שבת יש בזה מנהגים שונים.

מ. בן חו"ל בא"י. בן חו"ל הנמצא בא"י, המנהג הוא לנהוג כמנהג המקום ואין אומרים אותו (שו"ת משנה הלכות ח"ה סי' כ"ט), ומ"מ אם הוא בדוקא רוצה לאומרו בינו לבין עצמו הרשות בידו כשיספיק עוד להתפלל שמו"ע עם הציבור (שו"ת אג"מ ח"ב סי' ק"ב).

מא. בן א"י בחול. בן א"י המבקר בחול, אינו צריך לומר ברכה זו אלא יאריך מעט בקריאת שמע וברכותיה כדי שלא יהיה נראה כפורש מן הציבור שכלם מתפללים והוא שותק, אמנם אם מתפלל כשליח ציבור לא ישנה ממנהג המקום ויאמר ברכה זו עם הציבור כנהוג (משמרת שלום סי' כ"ב אות ב, שו"ת אג"מ שם, שו"ת להורות נתן ח"א סי' י"ג).

דינים שונים

איחר לתפילת ערבית

מב. אם אדם איחר לבוא לתפילת ערבית ומצא את הציבור מתפללין ועומדים כבר באמצע קריאת שמע וברכותיה ולא יספיק להתפלל עמהם שמונה-עשרה תפילה בציבור, ואינו שכיח מנין אח"כ להתפלל בציבור (מ"ב סי' רל"ו סק"ב), ימתין להם ויתפלל עמהם שמונה עשרה ואחר שמונה עשרה ישלים ויאמר את ברכות קר"ש, כי תפילה בציבור עדיף מסמיכת גאולה לתפילה של ערבית (ש"ע סי' רל"ו ס"ג, מ"ב שם).

מג. אם התחיל בקר"ש וברכותיה עם הציבור ולא הספיק לסיים עמהם עד שהגיעו הציבור לשמו"ע, לא ידלג מקריאת שמע או ברכותיה כדי להתפלל עם הציבור, אבל בחול אפשר לדלג על 'ברוך ה' לעולם' (מ"ב שם סק"א).

מד. ברוך ה' לעולם. כשמשלים ברכות קר"ש אחר התפילה, נחלקו הפוסקים אם ישלים גם אמירת 'ברוך ה' לעולם וכו' אחר שמו"ע. יש הסוברים שאפשר להשלימו גם אחר שמו"ע (סי', א"ר, ח"א). אמנם יש דס"ל שאין לאומרו כלל אחר שמו"ע מאחר שאינו אלא מנהג והמנהג נתקן לאומרו רק במקומו (הגר"א, מעשה רב), ועל כן טוב שלא יחתום ברכת 'ראת עינינו' אלא יאמר עד 'כי אין לנו מלך אלא אתה' (מ"ב סי' רל"ו סק"א).

כמות אנשים הצריכים להגיד קדיש

מה. תשעה מתפללים. אם רוצה הש"ץ להתחיל קדיש 'תתקבל' שלאחר שמו"ע, וטרם סיימו עשרה מתפללים, מעיקר הדין אפשר לצרף אחד שהוא עדיין באמצע שמו"ע, והיינו שסגי בשמונה עונים חוץ מהש"ץ (ש"ע סי' נ"ה ס"ו, ועי' מש"כ גליון 65 אות ל"ז).

מו. רוב עונים. והרבה פוסקים ס"ל שאפשר להתחיל כשיש רוב עונים דהיינו ששה (מ"ב שם סק"ב, הגא"ד בעל שיערי טוביה) ובמקום שממהרים למלאכתם ובטירחא יתרה אפשר לסמוך על כך, ומ"מ טוב לכתחילה להמתין עד שיש תשעה עונים (דרישה שם סק"א) או רוב ציבור הממוצע (סידור יעב"ץ).

בית המדרש קהל אברכים

רח"ו תובל 1 (מעל ביהמ"ד הדסידי טשערנאביל) פעה"ק ירושלם תובכ"א

בראשות מוריניו רבי חיים אהרן בלייער שליט"א

מנחה וקבלת שבת: 25 דקות אחר הדלקת נרות שחרית: 8:45

לוי"ט הר"ר מוה"ר חיים אליעזר

ב"ר מוה"ר מנחם ישראל גאנץ זצ"ל
נפטר כ"ח מרחשוון תש"ד - מנו"כ זענפא

ולוי"ט מוה"ר משה ב"ר מוה"ר אברהם בלייער זצ"ל

נפטר ה' כסלו תר"ד מנו"כ מאם

נתרם ע"י נכדם הרח"ח ר' יהושע שמואל בלייער - ירושלים